

ные принципы, на которых построена концепция кауфманизма. Сейчас подобного рода философско-правовое исследование является методологически обоснованным и заслуживает на широкое научное внимание.

Ключевые слова: право, бытия права, философия права, А. Кауфман, «третий путь» юриспруденции.

Summary

Bernyukov A. Relations in the concept of a legal hermeneutics of A. Kauffman.

In the presented article the analysis of the concept «relations» as one of basic provisions on which the concept of a legal hermeneutics of A. Kauffman is under construction is carried out. Thus, are lit with the author all-methodological installation of this point of «the third way» in law. Therefore, there is a formation of understanding of the scientific motives which induced A. Kauffman to development of his ideas. Such scientific view also allows to open in more detail the basic principles on which the concept of a Kauffman's theory is constructed. Now, philosophical and legal research of this sort – is methodologically reasonable and deserves on broad scientific attention.

Key words: law, being of law, legal philosophy, A. Kauffman, “the third way” of law.

УДК 340.12

В. О. ДЕСЯТНИК

Володимир Олексійович Десятник, кандидат юридичних наук, професор Київського університету права НАН України, адвокат

КРИТИЧНО-ПРАВОВЕ МИСЛЕННЯ: ПРОГРЕС НАУКИ

«Прогрес науки полягає в пробах, в усуненні помилок та в подальших пробах, керованих досвідом, набутим в ході попередніх проб та помилок. Ніяку теорію ніколи не можна вважати абсолютно надійною; будь-яка теорія може стати проблематичною, наскільки б добре підкріпленою вона не здавалася зараз. Ніяка наукова теорія не є священною та недоторканою, що стоїть вище критики».

К. Поппер.

Фундаментальна методологічна концепція критично-правового мислення полягає в тому, що наукове юридичне дослідження може здійснюватися не завдяки вкрай поширеному серед юристів-позитивістів індуктивному методу й не з допомогою популярного серед прихильників природно-правового мислення чистого дедуктивного методу, а із застосуванням наукового методу проб та усунення помилок, припущень і спростувань*.

Вітчизняна юридична наука усіх рівнів здійснює спроби виявити, розкрити істинну сутність, істинну природу правових явищ, їх приховану реальність**. Завдяки розкриттю нібито істинних сутностей правових явищ наша юридична наука формулює правові поняття, визначає значення усіх правових термінів***; на їх підставі правознавці намагаються створити досконалі, достовірні, точні, логічно несуперечливі правові концепції, надійні теорії та системи. Тобто, сучасна вітчизняна юридична наука здебільшого зосереджена на дослідженні структури наукового знання.

На противагу дослідженню структури наукового знання завданням цього дослідження є спроба розуміння, пояснення, стислого, спрощеного викладу теорії зростання наукового знання, прогресу науки, яка принесла її розробнику К. Попперу світову популярність¹. Ця теорія разом із антиіндуктивізмом, спростованістю як критерієм розмежування науки та ненауки, гіпотетичністю наукового знання його об'єктивності**** є засадами філософії критичного розуму, а отже, й пробно висунутої мною методологічної концепції критично-правового мислення.

© В. О. Десятник, 2015

* Див. докладніше мою концептуальну статтю «Критично-правове мислення» // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 3 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://kul.kiev.ua/images/chasop/2014_3/CHAS14_3.pdf

** Про методологічний есенціалізм див. мою статтю «Методологія давньогрецьких філософів та сучасна філософія права» // Часопис Київського університету права. – 2013. – № 4, а також, особливо, мою статтю «Методологічний есенціалізм та юридичне мислення» // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 1 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kul.kiev.ua/gurnal-chasopis-kup-/chasopis-kijivskogo-universitetu-prava.html>

*** Про критику методу визначень Арістотеля та вимоги встановити значення усіх термінів див. мою статтю «Критика методу визначень Арістотеля та сучасна юридична наука» // Часопис Київського університету права. – 2014. – № 2 : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kul.kiev.ua/gurnal-chasopis-kup-/chasopis-kijivskogo-universitetu-prava.html>

**** Опис названих методологічних проблем див. в моїх статтях, опублікованих у «Часописі Київського університету права». – 2014. – № 4; 2015. – № 1–3) : [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://kul.kiev.ua/gurnal-chasopis-kup-/chasopis-kijivskogo-universitetu-prava.html>

1. Проблема зростання наукового знання – фундаментальна проблема теорії пізнання

«Центральною проблемою епістемології завжди була й досі залишається проблема зростання знання. Найкращий же спосіб вивчення зростання знання – це вивчення зростання наукового знання».

«Майже усі проблеми традиційної епістемології пов'язані з проблемою зростання знання. Я схильний заявити навіть дещо більше: від Платона до Декарта, Лейбніца, Канта, Дюгема та Пуанкаре, від Бекона, Гоббса та Локка до Юма, Мілля та Рассела розвиток теорії пізнання надихався надією на те, що вона допоможе нам не тільки дізнатися щось про знання, але й зробити певний внесок в прогрес знання, тобто в прогрес наукового знання».

К. Поппер.

Наука, філософія, раціональне мислення – всі вони повинні починати зі здорового глузду, стверджує К. Поппер. Справа не в тому, каже він, що здоровий глузд може слугувати надійним вихідним пунктом: термін «здоровий глузд», який він використовує, – дуже розпливчастий вже тому, що він позначає вельми розпливчату та мінливу річ – часто адекватні, або правильні, але часто неадекватні, або помилкові, інстинкти чи думки безлічі людей. Як може така розпливчата й ненадійна річ, як здоровий глузд, послугувати нам вихідним пунктом, ставить питання К. Поппер й сам відповідає: тому що ми не прагнемо (як наприклад Декарт, Спіноза, Локк, Берклі чи Кант) побудувати на цих «підставах» надійну систему. Будь-яку множину припущень нашого здорового глузду, – сукупність їх К. Поппер називає фоновим знанням здорового глузду, – з якого ми починаємо, можна в будь-який момент піддати сумніву та критиці; і часто в результаті успішної критики це припущення відкидається. У цьому випадку здоровий глузд або зазнає відповідного виправлення, або ми виходимо за його межі та замінюємо його теорією, що певний час може здаватися деяким людям більш-менш «божевільною». Якщо для розуміння такої теорії потрібна досить тривала підготовка, може виявитися, що вона так ніколи й не буде засвоєна здоровим глуздом. Проте навіть і в цьому випадку можна вимагати, щоб ми спробували якомога більше наблизитися до ідеалу: *всяка наука та всяка філософія є освічений здоровий глузд*. Отже, ми починаємо з неясного вихідного пункту та будуємо наше знання на ненадійних підставах. Разом із тим ми можемо рухатися вперед та іноді, після деякої критики, можемо побачити, що ми не мали рації; ми можемо вчитися на своїх помилках, на розумінні того, що ми припустилися помилки². *Фундаментальною проблемою теорії пізнання є прояснення та дослідження процесу, за допомогою якого наші теорії можуть зростати й просуватися вперед³ (курсив К. Поппера. – В.Д.)*

Для кращого розуміння К. Поппер порівнює свою позицію з іншими підходами. Декарт, пише він, сказав, що все залежить від надійності нашого вихідного пункту. Щоб зробити цей вихідний пункт дійсно надійним, він запропонував метод сумніву – приймати тільки те, що абсолютно безсумнівно. Після цього він почав з власного існування, яке здавалося йому безсумнівним, оскільки навіть сумнів у своєму власному існуванні, мабуть, припускає існування того, хто сумнівається. К. Поппер не претендує на подібну безсумнівність, хоча охоче визнає, що вірити в існування своєї власної мислячої істоти відповідає здоровому глузду. Він ставить під сумнів не істинність декартового вихідного пункту, а його достатність для того, що хоче на ньому побудувати Декарт, зокрема, його передбачувану безсумнівність. Локк, Берклі та навіть «скептик» Юм, як і їхні численні послідовники, особливо Рассел та Мур, поділяли погляд Декарта, згідно з яким суб'єктивний досвід особливо надійний і тому придатний як стійкий вихідний пункт чи підстава, однак вони спиралися в основному на досвід, пов'язаний зі спостереженнями. **Отже, К. Поппер розглядає проблему знання та пізнання не так, як його попередники. Від пошуку безсумнівності як надійної основи знання, вважає він, потрібно відмовитися. Надійність та виправдання домагань на знання – не його проблема. Його проблема – це зростання знання: в якому сенсі можемо ми говорити про зростання, чи прогрес, знання та як можемо ми його досягти⁴ (напівжирний шрифт мій – В.Д.)**

У передмові до першого англійського видання 1959 р. всесвітньо відомої «Логіки наукового дослідження» К. Поппер вкотре запропонував для обговорення тезу про те, що центральною проблемою епістемології завжди була й досі залишається проблема зростання знання. Найкращий же спосіб вивчення зростання знання – це вивчення зростання наукового знання. При цьому К. Поппер не думає, щоб вивчення зростання знання можна було замінити вивченням використання мови або дослідженням мовних систем. К. Поппер ототожнює раціональну установку з критичною. Суть такого ототожнення полягає в тому, що яке б рішення деякої проблеми ми не пропонували, ми відразу ж найсерйознішим чином повинні намагатися спростувати це рішення, а не захищати його. Мало хто з нас, на жаль, дотримується цього припису. На щастя, якщо ми самі не займаємося критикою наших міркувань, то критиці піддають нас інші. Проте їх критика буде плідною тільки в тому випадку, якщо ми сформулювали нашу проблему з усією можливою ясністю й надали вирішенню цієї проблеми досить певну форму, в якій її можна критично обговорювати. Майже усі проблеми традиційної епістемології пов'язані з проблемою зростання знання. К. Поппер схильний заявити навіть дещо біль-

ше: від Платона до Декарта, Лейбніца, Канта, Дюгема та Пуанкаре, від Бекона, Гоббса та Локка до Юма, Мілля та Рассела розвиток теорії пізнання надихався надією на те, що вона допоможе нам не тільки дізнатися щось про знання, але й зробити певний внесок в прогрес знання, тобто в прогрес наукового знання⁵.

Американський науковець Г. Сколімовський справедливо вважає, що К. Поппер розходився з логічними позитивістами не в тому чи іншому конкретному питанні, а з приводу всієї концепції науки й, отже, всієї концепції людського знання. Ядро їх розбіжностей можна виразити таким питанням: який шлях до розуміння науки краще – дослідження її структури чи дослідження її зростання⁶.

2. Науковий прогрес замість наукової достовірності

«Ми навчилися більше не перейматися з приводу краху наших наукових теорій, оскільки здатні в більшості випадків зі значним ступенем впевненості вибрати з двох теорій кращу. Ми можемо, отже, знати, що ми прогресуємо, й саме це знання для більшості з нас компенсує втрату ілюзії остаточності та достовірності наших висновків».

«Наука розвивається не шляхом поступового накопичення енциклопедичної інформації, як думав Арістотель, а рухається значно більш революційним шляхом. Вона прогресує завдяки сміливим ідеям, висування нових все більш дивовижних теорій та поваленню колишніх теорій».

К. Поппер.

У всесвітньо відомій праці «Відкрите суспільство та його вороги» К. Поппер зазначає, що хоча в науці докладаються всі можливі зусилля, щоб виявити істину, ми усвідомлюємо: ніколи не можна бути впевненим, що виявили її. Минулі невдачі навчили нас не вважати, що ми отримуємо остаточні рішення. Ми навчилися більше не перейматися з приводу краху наших наукових теорій, оскільки здатні в більшості випадків зі значним ступенем впевненості вибрати з двох теорій кращу. Ми можемо, отже, знати, що ми прогресуємо, й саме це знання для більшості з нас компенсує втрату ілюзії остаточності та достовірності наших висновків. Іншими словами, ми знаємо, що наші наукові теорії назавжди повинні залишитися тільки гіпотезами, але в багатьох важливих випадках ми можемо з'ясувати, нова гіпотеза краща старої чи ні. Адже якщо вони різні, то повинні вести до різних прогнозів, які, як правило, можна перевірити експериментально. На основі такого вирішального експерименту іноді можна виявити, що нова теорія приводить до задовільних результатів там, де стара виявилася неспроможною. У результаті можна сказати, що в пошуку істини ми замінили наукову достовірність науковим прогресом. І цей погляд на науковий метод підкріплюється розвитком самої науки. Справа в тому, що наука розвивається не шляхом поступового накопичення енциклопедичної інформації, як думав Арістотель, а рухається значно більш революційним шляхом. Вона прогресує завдяки сміливим ідеям, висуванню нових все більш дивовижних теорій та поваленню колишніх теорій⁷.

Прогрес науки полягає в пробах, в усуненні помилок та в подальших пробах, керованих досвідом, набутих в ході попередніх проб та помилок. Ніяку теорію ніколи не можна вважати абсолютно надійною; будь-яка теорія може стати проблематичною, наскільки б добре підкріпленою вона не здавалася зараз. Жодна наукова теорія не є священною та недоторканою, що стоїть вище критики⁸.

3. Критерій прогресу науки. Несумісність із ймовірністю теорій

«Критерій прогресу науки є надзвичайно простим та інтуїтивно зрозумілим. Він віддає перевагу тій теорії, яка повідомляє нам більше, тобто містить більшу кількість емпіричної інформації, або володіє широким змістом; яка є логічно більш суворою; яка володіє більшою пояснювальною та прогностичною силою; яка, отже, може бути більш строго перевірена за допомогою порівняння передбачуваних фактів зі спостереженнями».

«Якщо зростання знання означає, що ми переходимо до теорій із зростаючим змістом, то він повинен також означати, що ми переходимо до теорій із ймовірністю, що зменшується. Таким чином, якщо нашою метою є прогрес, або зростання знання, то висока ймовірність не може при цьому бути нашою метою: ці дві мети несумісні».

К. Поппер.

Історія науки, подібно історії всіх людських ідей, є історією мрій, впертості та помилок. Проте наука є одним із небагатьох видів людської діяльності – можливо, єдиний, – в якому помилки піддаються систематичній критиці та з часом досить часто виправляються. Це дає нам підставу говорити, що в науці ми часто

вчимося на своїх помилках та що прогрес у цій сфері можливий. У більшості інших галузей людської діяльності існує зміна, але рідко зустрічається прогрес. У більшості з них ми навіть не знаємо, як оцінити те, що сталася зміна. У галузі ж науки у нас є критерій прогресу: навіть до того, як теорія буде перевірена досвідом, ми здатні сказати, чи буде ця теорія – за умови, що вона витримає певні специфічні перевірки, – поліпшенням раніше прийнятих нами теорій. Іншими словами, К. Поппер стверджує, що ми знаємо, якою повинна бути хороша наукова теорія, та навіть до її перевірки нам відомо, якого роду теорія буде ще кращою – за умови, що вона витримає певні вирішальні перевірки. Це і є те (метанаукове) знання, яке дає нам можливість говорити про прогрес в науці та про раціональний вибір теорій⁹.

Критерій прогресу науки є надзвичайно простим та інтуїтивно зрозумілим. Він віддає перевагу тій теорії, яка повідомляє нам більше, тобто містить більшу кількість емпіричної інформації, або володіє широким змістом; яка є логічно більш суворою; яка володіє більшою пояснювальною та прогностичною силою; яка, отже, може бути *більш строго перевірена* за допомогою порівняння передбачуваних фактів зі спостереженнями. Коротко кажучи, резюмує К. Поппер, ми надаємо пріоритет цікавій, сміливій та високоінформативній теорії замість тривіальної теорії. Всі ці властивості, наявності яких ми вимагаємо у теорії, рівнозначні одному – більш високому ступеню емпіричного змісту теорії або її перевірюваності. Дослідження К. Поппером змісту теорії (або будь-якого висловлювання) спирається на ту просту та очевидну ідею, що інформативний зміст кон'юнкції будь-яких двох висловлювань a і b (ab) завжди більше змісту будь-якої із її частин¹⁰.

Слідуючи логіці К. Поппера можна пояснити цю ідею на близьких правознавцям прикладах*. Нехай a – висловлювання «Сьогодні договір буде укладено», b – висловлювання «Завтра договір буде виконаний» та ab – висловлювання «Сьогодні договір буде укладено і завтра договір буде виконаний».

Очевидно, стверджує К. Поппер, що інформативний зміст останнього висловлювання – кон'юнкції ab – буде перевершувати як зміст a , так і зміст b . Також очевидно, заявляє К. Поппер, що ймовірність ab (або, що те ж саме, ймовірність істинності ab) буде меншою ймовірності кожного з його компонентів. Цей тривіальний факт, продовжує К. Поппер, має наступний неминучий наслідок: якщо зростання знання означає, що ми переходимо до теорій із зростаючим змістом, то він повинен також означати, що ми переходимо до теорій із ймовірністю, що зменшується. Таким чином, якщо нашою метою є прогрес, або зростання знання, то висока ймовірність не може при цьому бути нашою метою: *ці дві мети несумісні*. Забобон, що змушує нас прагнути до високої ймовірності, підсумовує К. Поппер, настільки міцно укорінився в свідомості людей, що цей тривіальний результат багато хто все ще вважає «парадоксальним». Незважаючи на існування цього простого результату, думка про те, що високий ступінь ймовірності (в сенсі обчислення ймовірностей) повинна бути чимось дуже бажаним, уявляється більшості людей настільки очевидною, що вони зовсім не схильні оцінити її критично¹¹ (*курсив К. Поппера. – В.Д.*).

4. Наука – це прогрес від однієї проблеми до іншої

«Найбільш вагомий внесок в зростання наукового знання, який може зробити теорія, складається з нових, породжуваних нею проблем. Саме тому ми розуміємо науку та зростання знання як таке, що завжди починається з проблем та завжди завершується проблемами – проблемами зростаючої глибини – та характеризується зростаючою здатністю до висунення нових проблем».

К. Поппер.

У лекції на Міжнародному конгресі з логіки, методології та філософії науки (Стенфорд, США, 1960 г.) К. Поппер, зокрема, говорить, що вивчення зростання наукового знання є найбільш плідним способом вивчення зростання знання взагалі, позаяк зростання наукового знання можна вважати зростанням звичайного людського знання, вираженого в ясній та чіткій формі¹². Далі він пояснює, що поширеним ідеалом науки є аксіоматизована дедуктивна система. Цей ідеал домінує в європейській епістемології, що вбачає кінцеве завдання наукової діяльності в побудові аксіоматизованої дедуктивної системи. На противагу цьому ідеалу К. Поппер вважає, що вражаючи нас дедуктивні системи слід розглядати не як завершення наукової діяльності, а як один із її етапів, як важливий крок на шляху до багатшого та краще перевірюваного наукового знання. Будучи сполучними ланками або перехідними етапами наукової діяльності, дедуктивні системи виявляються зовсім необхідними, оскільки ми змушені розвивати наші теорії саме в формі дедуктивних систем. Якщо ми вимагаємо від наших теорій все кращої перевірюваності, то виявляється неминучою й вимога їх логічної строгості та більшого інформативного змісту. Усі безліч наслідків теорії повинні бути отримані дедуктивно; теорію, як правило, можна перевірити лише шляхом безпосередньої перевірки віддалених її наслідків – таких наслідків, які важко углядіти інтуїтивно. Проте, підкреслює К. Поппер, не це дивовижне за формою дедуктивне розгорнення системи робить теорію раціональною або емпіричною, а те, що ми можемо критично перевірити її, тобто зробити її предметом спростувань, що включають перевірки спостереженням, та те, що в певних випадках теорія здатна витримати цю критику та ці перевірки, причому такі перевірки, яких не змогли витримати її попередниці, та навіть ще більш суворі. Раціональність науки полягає в раціональному виборі нової теорії, а не в дедуктивному

* Загальнонаукові приклади К. Поппера (див. цитовану працю. – В.Д.).

розвитку теорій. Отже, формалізація та ретельна розробка дедуктивної системи мають значно меншу цінність порівняно із завданням її критики, перевірки та критичного порівняння її з суперницями¹³.

К. Поппер ж пропонує розглядати науку як *прогресуючу від однієї проблеми до іншої* – від менш глибокої до більш глибокої проблеми. Наукова (пояснювальна) теорія, говорить він, є не чим іншим, як спробою вирішити певну наукову проблему, тобто проблему, пов'язану з деяким поясненням. Вважається, що наші очікування та наші теорії історично передують нашим проблемам. *Однак наука починає тільки з проблем.* Проблеми, зокрема, виникають у тих випадках, коли ми розчаруємося в наших очікуваннях або коли наші теорії приводять нас до труднощів та суперечностей. Протиріччя ж можуть виникати або в деякій окремій теорії, або при зіткненні двох різних теорій, або в результаті зіткнення теорії зі спостереженнями. К. Поппер наголошує, що тільки завдяки проблемі ми свідомо приймаємо теорію. Саме проблема змушує нас вчитися, розвивати наше знання, експериментувати та спостерігати. Таким чином, наука починає з проблем, а не зі спостережень, хоча спостереження можуть породити проблему, якщо вони є *несподіваними*, тобто якщо вони приходять в зіткнення з нашими очікуваннями або теоріями. Усвідомленим завданням, що стоїть перед науковцем, завжди є вирішення деякої проблеми за допомогою побудови теорії, яка вирішує цю проблему шляхом, наприклад, пояснення несподіваних або раніше не пояснених спостережень. Разом з тим кожна цікава нова теорія породжує нові проблеми – проблеми узгодження її з наявними теоріями, проблеми, пов'язані з проведенням нових та раніше не мислимих перевірок спостереженням. Її плідність оцінюється головним чином за тими новими проблемами, які вона породжує. Отже, резюмує К. Поппер, **найбільш вагомий внесок в зростання наукового знання, який може зробити теорія, складається з нових, породжуваних нею проблем. Саме тому ми розуміємо науку та зростання знання як таке, що завжди починається з проблем та завжди завершується проблемами – проблемами зростаючої глибини – та характеризується зростаючою здатністю до висунення нових проблем**¹⁴ (*курсив К. Поппера. Нанівжурний шриффт мій. – В.Д.*).

Отже, в цьому дослідженні описано теорію зростання наукового знання, прогресу науки філософії критичного розуму, що принесла її автору К. Попперу світову популярність. У рамках критично-правового мислення ця теорія може сприяти альтернативному розумінню розвитку вітчизняної юридичної науки.

¹ Поппер К. Логика научного исследования / К. Поппер ; [пер. с англ.] / под общ. ред. В. Н. Садовского. – М. : Республика, 2005. – 447 с. – (Мыслители XX века). В анотації до перекладу цієї класичної праці В. Н. Садовський зазначає, що в цій книжці К. Поппер формулює основні засади своєї теорії зростання наукового знання, що принесла йому світову популярність. – В.Д.

² Поппер Карл Р. Неадекватный исходный пункт: здравый смысл и его критика / Карл Р. Поппер // Объективное знание. Эволюционный подход ; пер. с англ. Д. Г. Лахути ; отв. ред. В. Н. Садовский. – М. : Эдиториал УРСС, 2002. – С. 41–42.

³ Там само. – С. 43.

⁴ Поппер Карл Р. Сравнение с альтернативными подходами / Карл Р. Поппер // Объективное знание. – С. 43–44.

⁵ Поппер К. Предисловие к первому английскому изданию 1959 года / К. Поппер // Логика научного исследования. – С. 15, 18.

⁶ Сколимовский Г. Карл Поппер и объективность научного знания / Г. Сколимовский // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук. Карл Поппер и его критики. – М. : Эдиториал УРСС, 2000. – С. 245.

⁷ Карл Поппер. Аристотелевские корни гегельянства / Карл Поппер // Открытое общество и его враги ; пер. с англ. / Под общ. ред. В. Н. Садовского. – М., 1992. – Т. 2. – С. 19.

⁸ Поппер Карл Р. Бадья и прожектор: две теории познания / Карл Р. Поппер // Объективное знание. – С. 335.

⁹ Поппер К. Р. Истина, рациональность и рост научного знания / К. Р. Поппер // Рост знания: теории и проблемы // Поппер К. Р. Предположения и опровержения: Рост научного знания ; пер. с англ. – М. : ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004. – С. 361–362.

¹⁰ Там само. – С. 362–363.

¹¹ Там само. – С. 364.

¹² Поппер К. Р. Истина, рациональность и рост научного знания / К. Р. Поппер // Рост знания: теории и проблемы // Поппер К. Р. Предположения и опровержения. – С. 361.

¹³ Там само. – С. 368–369.

¹⁴ Там само. – С. 370–371.

Резюме

Десятник В. О. Критично-правове мислення: прогрес науки.

У цій статті описано теорію зростання наукового знання, прогресу науки філософії критичного розуму, що принесла її автору К. Попперу світову популярність. У рамках критично-правового мислення ця теорія може сприяти альтернативному розумінню розвитку вітчизняної юридичної науки.

Ключові слова: теорія зростання наукового знання, теорія прогресу науки, критерій прогресу науки, метод припущень та спростувань, критично-правове мислення, розвиток вітчизняної юридичної науки.

Резюме

Десятник В. А. Критически-правовое мышление: прогресс науки.

В этой статье описана теория роста научного знания, прогресса науки философии критического разума, которая принесла ее автору К. Попперу мировую известность. В рамках критически-правового мышления эта теория может способствовать альтернативному пониманию развития отечественной юридической науки.

Ключевые слова: теория роста научного знания, теория прогресса науки, критерий прогресса науки, метод предположений и опровержений, критически-правовое мышление, развитие отечественной юридической науки.

Summary

Desiatnyk V. Critical-legal thinking: the progress of science.

This article describes the theory of the growth of scientific knowledge, progress of science philosophy of mind, which brought its author K. Popper international fame. Within the critical-legal thinking, this theory can contribute to an alternative understanding of the domestic legal science.

Key words: the theory of the growth of scientific knowledge, the theory of the progress of science, the criterion of the progress of science, the method conjectures and refutations, critical - legal thinking, development of domestic jurisprudence.

УДК 347.961.1

І. П. ЛИХОЛАТ

Ірина Петрівна Лихолат, кандидат юридичних наук, приватний нотаріус Київського нотаріально-го округу, докторант Національного університету «Києво-Могилянська академія»

**ПРЕВЕНТИВНА ЮСТИЦІЯ – ЕЛЕМЕНТ СИСТЕМИ ОХОРОНИ
ТА ЗАХИСТУ ПРАВ ОСОБИ**

Актуальність дослідження превентивної юстиції як елементу системи охорони та захисту прав особи зумовлена практичною необхідністю та тенденцією розширення методів та засобів попередження правових спорів, а також їх ефективного вирішення позасудовими методами. Засоби безспірної юрисдикції є тим правовим інструментом, який сьогодні не тільки можливо, а й необхідно використовувати набагато ширше та ефективніше, ніж це зараз відбувається на практиці. Потенціал її не використовується повною мірою практиками, а також системно не досліджується науковцями.

Нині у світі існує чимало різноманітних елементів системи охорони та захисту прав особи: органи судової системи (суди загальної юрисдикції, спеціалізовані суди, органи конституційної юрисдикції), засоби адміністративного захисту, самозахист тощо. Але приблизно з останньої третини минулого століття виникає потреба у формуванні багаторівневої та розгалуженої системи різноманітних засобів вирішення спорів, яка була детермінована змінами в суспільстві, наслідком яких стала еволюція права, що, у свою чергу, спричинило судебізацію суспільних відносин: «Значне зростання кількості судових спорів пов'язане із зростаючим незадоволенням користувачів права, що викликано юридичним середовищем, яке одночасно є складним для розуміння та неможливим для освоєння»¹.

Ускладнення та урізноманітнення суспільних відносин призвели до збільшення нормативно-правових актів, система яких доволі заплутана, а зміст наповнений колізіями та прогалинами, що й викликало збільшення кількості правових спорів. Судебізація суспільних відносин, у свою чергу, спричинила перенавантаження судів, високу вартість судового процесу та збільшення строків розгляду справ. Так, у традиційних засобах охорони та захисту прав все більше почала проявлятися недосконалість усталених форм, що вимагало пошуку альтернативних (додаткових) засобів вирішення спорів та шляхів їх попередження. Останні, в умовах транспарентності прийняття рішення, спрямованого на припинення спору, стають більш ефективними й зручними, ніж судові засоби, в них неабияку роль починають відігравати самоорганізація та саморегуляція суб'єктів спору. Тому поряд з судовою формою вирішення правових спорів, примат якої ще довго не буде оспорено жодною іншою, та іншими традиційними засобами, починає формуватися альтернативна (додаткова) система захисту прав особи: арбітраж (третейські суди), міні-суди, окрема та інтегрована медіація, переговори, експертні висновки.

Слід зазначити, що понятійне співвідношення термінів «охорона» та «захист» є дискусійним. При цьому ми дотримуємося позиції, що охорона прав є превентивним заходом та здійснюється тоді, коли відсутнє порушення прав, а захист – коли право вже порушено і має бути відновлене. Також є відмінності між поняттями «охорона» і «захист» прав та «попередження» і «вирішення» спорів: «Форму вирішення спору слід відрізнити від форми захисту права. Хоча дані категорії більшою мірою пересікаються, однак, їх не можна назвати повністю тотожними»². На наш погляд, охорона і захист відображають суть явища, а попередження і вирішення – його форму.

У якості позасудового (безспірного) засобу охорони і захисту суб'єктивних прав виступає безспірна юрисдикція, до якої традиційно відносять нотаріат. За своєю правовою природою нотаріат є органом, який покликаний охороняти та захищати суб'єктивні права. Нерідко висловлюється аргументи, що нотаріальні